

ОРЖИНСЬКА Е. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та
спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ),
начальник юридичного управління
апарату
(Херсонська обласна
державна адміністрація)

УДК 340.11

СТАН СУЧАСНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТОДІВ НАУКИ

Статтю присвячено висвітленню підходів класифікації методів науки за різними критеріями. Аналізується стан сучасної класифікації методів науки. На підставі аналізу багаторівневої концепції методологічного знання обґрунтовується чотирирівнева система методів наукового пізнання.

Ключові слова: наука, методологія, метод, класифікація.

Статья посвящается рассмотрению подходов к классификации методов науки по разным критериям. Рассматривается состояние современной классификации методов науки. Путем анализа многоуровневой концепции методологических положений обосновывается современная классификация методов науки на четыре уровня.

Ключевые слова: наука, методология, метод, классификация.

The article is devoted to the consideration of approaches to the classification of methods of science for different criteria. The state of the modern classification of methods of science is considered. By analyzing the multilevel concept of methodological provisions, the modern classification of methods of science is grounded.

Key words: science, methodology, method, classification.

Вступ. Сучасне суспільство характеризується стрімким накопиченням нових знань у пізнанні найрізноманітніших явищ та подальшим їх акумулюванням у науці. Разом із накопиченням нових знань відбувається докорінний перегляд наукових понять та всього устрою мислення, ускладнення процесу пізнання. У зв'язку з цим суттєво посилюється інтерес до закономірностей функціонування та розвитку пізнавальної діяльності, до істинності знань і шляхів їх набуття, сутності та достойності різноманітних форм і методів пізнання, умов та обмежень їх застосування.

Відповіді на всі ці питання містяться в таких вагомих історичних галузях дослідження, як логіка, теорія пізнання (гносеологія) та методологія. Проте питання саме методології наукового пізнання в усьому їх різноманітті закономірно стають одними з провідних на загальному фоні проблем сучасної науки [1, с. 3]. Так, не викликає сумніву, що для вирішення ряду проблем нового наукового знання необхідно застосовувати увесь апарат сучасної формальної логіки, але провідну роль відіграє методологія науки, яка спирається не лише на логіку та гносеологію, але і на всю філософію [6, с. 9]. Зазначене пов'язано з тим, що

методологія є системою ідей, вченням про принципи побудови, форми та способи наукового пізнання. Метою методології є дослідження й аналіз методів і засобів, які дозволяють пізнати об'єктивну реальність як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях [5, с. 74].

Однак в останні роки не можна відзначити масового захоплення науковців проблемами методології науки. Лише в окремих наукових галузях зустрічаються дослідження методології, методів, їх класифікації саме цієї окремої галузі. Сьогодні немає єдиного узагальненого підходу не лише до визначення методології, методів, але і до самої систематизації методів, оскільки існують різні типи їх класифікації. Так, кожна наукова галузь класифікує методи за власними критеріями. Хоча є певні критерії класифікації, які відображаються у всіх галузях науки, однак, на нашу думку, саме методологія науки повинна запропонувати єдиний для всіх галузей підхід до систематизації методів. Таке прохолодне ставлення науковців до проблем розуміння власної методології її класифікації обґрунтовує актуальність нашого дослідження.

Так, особливе місце у становленні поняття методології належить Зенону Елейському, Сократу, Платону, Аристотелю, Рене Декарту, Френсісу Бекону, Гегелю, Імануїлу Канту та ін. Великий внесок у розвиток теорії методології та методу здійснено представниками західної філософії в рамках таких її течій, як структуралізм (К. Леві-Стросс, Ж. Лакан, М. Фуко), критичний раціоналізм (К. Поппер, І. Лакатос, П. Фейєрабенд) та герменевтика (В. Дільтейр, Х.-Г. Гадамер та ін.). Однак, незважаючи на їх вагомий внесок у розвиток науки, такі начебто базові і фундаментальні поняття, як «метод», «класифікація методів» залишаються дискусійними упродовж майже всієї історії становлення наукового знання.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження підходів до класифікації наукових методів. Аналіз запропонованих сучасною наукою підходів до класифікації методів та відповідний їх синтез у найбільш наближену до сучасних вимог науки класифікацію методів.

Результати дослідження. Загальновідомо, що термін «методологія» є поєднанням двох грецьких слів «метод» (шлях до будь-чого) та «логос» (наука, вчення). Таким чином, дослівно «методологія» – це вчення про методи пізнання. Але термін «методологія» вживається і в іншому сенсі – не лише як вчення про методи, але і як система принципів та способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності, тобто, як своєрідна система соціально апробованих правил і нормативів пізнання та дій, які порівнюються з властивостями і законами дійсності.

Завдання накопичення і передачі соціального досвіду вимагають систематизації принципів, операцій, прийомів, що містяться у самій діяльності [7, с. 416].

Різноманіття видів людської діяльності зумовлює різноманітний спектр методів, які можуть бути класифіковані за різними підставами (критеріями). Хотілося б відзначити, що будь-яка систематизація, яка пропонує наукову класифікацію методів, здійснюється для різних цілей. Будь-які системи є штучними та відіграють службову роль переважно для наукового аналізу, будучи специфічними для кожної галузі. Перш за все необхідно виділити методи духовної, ідеальної (в т. ч. наукової) та методи практичної, матеріальної діяльності. З розвитком науки стало очевидним, що система методів не може бути обмежена лише сферою наукового пізнання, вона повинна виходити за її рамки та неодмінно містити в собі орбіту та сферу практики. Необхідно враховувати тісну взаємодію цих двох сфер [4, с. 14].

Так, найбільш відомою, виходячи з розвитку рушійної матерії від нижчого до вищого, стала класифікація наук, яку визначив Ф. Енгельс у «Діалектиці природи», – він виділяв механіку, фізику, хімію, біологію, соціальні науки [2]. І, відповідно, методи класифікуються на технічні, фізичні, хімічні, біологічні, соціальні.

На цьому ж принципі субординації форм руху матерії заснована класифікація наук, яку запропонували Б.М. Кедров та В.О. Штрофф – за галузями знань, що формують методи дослідження, а також розробляють їх теорію. Це методи: філософські, математичні, фізичні, хімічні (а також фізико-хімічні), біологічні, медичні, соціологічні, правові, історичні тощо [3].

Стосовно методів науки, то підстав поділу її класифікації може бути декілька. Так, залежно від ролі та місця в процесі наукового пізнання можна виокремити методи формальні та змістовні, емпіричні та теоретичні, методи дослідження та викладу і т. п. [4, с. 14]. Також розрізняють ті наукові методи, до яких вдаються на емпіричному рівні пізнання, і методи теоретичного осмислення дійсності. Сукупність дослідних заходів і методів забезпечують емпіричний і теоретичний етапи наукового дослідження. У літературі інколи зазначені методи (рівні) називають фундаментальними та прикладними дослідженнями.

Є.А. Подольська у навчальному посібнику, присвяченому кредитно-модульному курсу з філософії, розрізняє такі методи: експериментальні та теоретичні, евристичні й алгоритмічні, кількісні та якісні; залежно від форм детермінації – однозначно-детерміновані та імовірнісні [7, с. 415]. Всі методи наукового дослідження авторка поділяє на три основні групи залежно від того, у вузькій чи більш широкій сфері пізнання вони застосовуються. Це – універсальні філософські методи пізнання (філософські методи та матеріалістична діалектика); загальнонаукові методи (експеримент, спостереження, моделювання, гіпотезо-дедуктивний, метод сходження від абстрактного до конкретного та ін.) та методи конкретних наук [7, с. 416]. Дослідниця загальнонаукові методи додатково поділяє ще на три групи: методи емпіричного дослідження; методи, що використовуються на емпіричному та на теоретичному рівнях дослідження; методи теоретичного дослідження [7, с. 415].

Особисто ми вважаємо такий поділ загальнонаукових методів ще на три рівні зайвим, оскільки немає методів, які б використовувалися лише на теоретичному або практичному рівні, здебільшого їх застосування є доволі гнучким, одні і ті ж методи можна використовувати на обох рівнях – як емпіричному, так і раціональному.

Тому ми повністю погоджуємося з ученими, які додатково пропонують загальнонаукові методи пізнання розділяти на дві складові частини:

- 1) методи емпіричного (практичного) дослідження;
- 2) методи раціонального (теоретичного) дослідження.

Хоча вважаємо, що такий розділ науки та практики має суто умовний характер, оскільки у чистому виді не існують ні ті, ні інші. Наголошуємо на тому, що будь-який емпіричний метод нереальний поза розумовою діяльністю людини. Думка народжується з дії, але сама дія, якщо вона отримує значення методу пізнання, нереальна без розумного початку, без думки.

Не можемо не звернути увагу на твердження Є.В. Смахіна: «Наукова методологія не може бути обмежена лише раціональними складовими частинами на рівні свідомості. Будь-яке наукове дослідження не обходиться без таких важко пояснювальних процесів, які проходять на рівні підсвідомості, таких, як інтуїція та осяяння» [8, с. 97]. На думку дослідника, інтуїція – це метод пізнання дійсності на рівні підсвідомості [8, с. 98]. Дійсно, не можна недооцінювати інтуїцію та осяяння. Можна навіть привести класичний приклад осяяння – періодична таблиця хімічних елементів Д.І. Менделєєва. А ось обґрунтування істинності нових законів хімії та перевірка достовірності цих наукових результатів були виконані вже за допомогою «класичних» методів науки. Однак інтуїція та осяяння сьогодні залишаються мало дослідженими методами, несистематизованими та перебувають на початковій стадії їх дослідження.

Повертаючись до основного викладу, зауважимо, що в сучасній науці досить успішно «працює» багаторівнева концепція методологічного знання. Більшість науковців схиляються до поділу методів наукового пізнання за ступенем загальності та сфери дії на такі основні групи: всезагальні методи, загальні і спеціальні.

Однак ми вважаємо, що в цій трирівневій системі не враховано інструментальні методи (допоміжно-технічні). Не можна не погодитися, що обов'язковим елементом структури наукового методу пізнання – інструментарію (знаряддя праці) – є прилади, пристрої, механізми. У сучасній науці такі засоби пізнання отримали назву інструментальних або прикладних методів пізнання, тобто методи, які мають на меті застосування будь-якого технічного або іншого приладу, механізму, пристрою.

Проте використання не кожного механізму, приладу, пристрою необхідно прирівнювати до інструментального методу. На нашу думку, прилади, інструменти, механізми стають інструментальними методами тоді, коли вони використовуються не механічно, а творчо, перетворюючись на засоби вирішення певних завдань, поставлених дослідником.

Висновки. Отже, більш повною та такою, що відображає сучасні здобутки методології науки, є така система методів наукового пізнання:

1) всезагальний метод (філософські методи) – діалектика, завдяки якій пізнаються закони розвитку природи, суспільства та мислення, і метафізика, без якої діалектиці не буде чого вивчати. Адже без елементів як таких немає їх руху та взаємозв'язків і взаємозалежностей, без онтології немає гносеології;

2) загальні (або загальнонаукові) методи, які отримали широкий розвиток та застосування в науці ХХ століття – аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстракція, аналогія, експеримент та ін.;

3) спеціальні (окремі) методи, які застосовуються в окремих науках або галузях науки;

4) окремі інструментальні та інші допоміжно-технічні методи – це якісні методи дослідження, застосування яких потребує використання різноманітних пристроїв, приладів, механізмів (мікроскоп, комп'ютер, фотоапарат, оптичні, хроматографічні пристрої тощо), технологій.

Вважаємо, що саме наведений чотирирівневий поділ методів наукового пізнання відображає сучасну тенденцію розвитку науки і повинен стати єдиним базисним підходом до визначення класифікації методів для інших наук.

Список використаних джерел:

1. Ворожцов В.П., Москаленко А.Т., Шубина М.П. Гносеологическая природа и методологическая функция научной теории. Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990. 287 с.
2. Енгельс Ф. Діалектика природи. Київ: Політвидав України, 1980. 357 с.
3. Кедров Б.М. Классификация наук: в 2 т.: учебник. Москва: Изд-во АН СССР, 1965. Т. 2. 467 с.
4. Кохановский В.П. Диалектико-материалистический метод: учеб. пособ. Ростов на Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1992. 272 с.
5. Біленчук П.Д., Дубовий О.П., Салтевський М.В., Тимошенко П.Ю. Криміналістика: підручник / за ред. П.Д. Біленчука. Київ: АТІКА, 1998. 416 с.
6. Мостепаненко М.В. Методология научного познания, ее предмет и сущность. Методология научного познания: естественные и технические науки. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1974. Вып. 1. С. 3–14.
7. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс з філософії: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, Інкос, 2006. 624 с.
8. Смахтин Е.В. Криминалистика: соотношение с уголовным и уголовно – процессуальным правом: монография / под общ. ред. А.С. Подшибякина. М.: Юрлитинформ, 2009. 232 с.

